

Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК

Утвердження української національної ідеї

у творчості і громадсько-політичній
діяльності Лесі Українки, Олени Пчілки,
Михайла Драгоманова та інших видатних
особистостей України на теренах Волині-Полісся

Національна спілка краєзнавців України	
Звягельська міська рада	
Управління культури і туризму Звягельської міської ради	
Управління освіти і науки Звягельської міської ради	
Звягельський літературно-меморіальний музей Лесі України	. 8
Звягельський музей родини Косачів-Драгоманових	

16

«УТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ у творчості і громадсько-політичній діяльності Лесі Українки, Олени Пчілки, Михайла Драгоманова та інших видатних особистостей України на теренах Волині-Полісся»	24
	45
	50

63

<i>Науковий збірник матеріалів Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції</i>	73
	35

)1

10

УДК 821.161.2Л.Українка:17.023.32:323.1

У 84

Відповідальний редактор: Управління культури і туризму Звягельської міської ради

Рецензенти:

Боронь Олександр, доктор філологічних наук, заступник директора з наукової роботи Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, м. Київ.

Редакційна колегія:

Романов Сергій, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії літератури та зарубіжної літератури Волинського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк.

Єршов Володимир, доктор філологічних наук, професор Житомирського державного університету ім. Івана Франка.

Юрчук Олена, доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української та зарубіжної літератури і методики їх навчання Житомирського державного університету ім. Івана Франка.

У 84

Утвердження української національної ідеї у творчості і громадсько-політичній діяльності Лесі Українки, Олени Пчілки, Михайла Драгоманова та інших видатних особистостей України на теренах Волині-Полісся: наук. збірник матеріалів Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції, 27.07.2023, м. Звягель, Житомирської обл. / [ред. колегія Сергій Романов, Володимир Єршов, Олена Юрчук; рецензент Олександр Боронь; відп. редактор упр. культури і туризму Звягельської міської ради]. – Вінниця : ТВОРИ, 2023. – 256 с.

ISBN 978-617-552-513-5

У науковому збірнику опубліковані доповіді та виступи учасників Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції, яка відбулася 27 липня 2023 року в Музеї родини Косачів-Драгоманових м. Звягеля Житомирської області, на батьківщині Лесі Українки. Науковці, музейні та бібліотечні працівники, освітяни, краєзнавці з різних міст України діляться своїми напрацюваннями та дослідженнями життєвого та творчого шляху Лесі Українки, громадсько-культурної діяльності родини Косачів-Драгоманових.

ISBN 978-617-552-513-5

© Колектив авторів, 2023

ЗМІСТ**РОЗДІЛ I. Родина Косачів: життя, творчість та громадсько-культурна діяльність****Олександр Боронь**

Сучасники Лесі Українки про Тараса Шевченка в її житті 8

Тетяна Данилюк-Терещук, Лариса Семенюк

З історії фольклористичних студій Лесі Українки:

«Купала на Волині» 16

Алла Диба

«Всі паркани були вкриті килимами — так на Поділлі зустрічали найдорожчих людей»: Один з когорти плеядівців 24

Наталія Кузіна

Співпраця Лесі Українки з редакцією «Літературно-наукового вісника» київського періоду як фактор національного відродження українського літературного процесу 45

Галина Пилипенко

Листи Ольги Сергіїв до Олени Кушти в колекції Літературно-меморіального музею Лесі Українки у Звягелі. 50

Сергій Романов

Історична повість Юрія Косача «Глухівська пані». Особливості характеротворення 63

Тетяна Ткаченко

Роль назв у повісті Олени Пчілки «Товаришки» 73

Леся Туровська

Берегиня української культури (Олена Пчілка) 85

Світлана Шевчук

Леся Українка про патріотизм, свободу та національну ідентичність 91

РОЗДІЛ II. Феномен Лесі Українки**Яна Федосеева**

Філософсько-теологічні погляди Лесі Українки 100

УДК 821.161.2(09) Косач 061.237(477) «18/19»

Алла Дибя
(м. Київ)**«ВСІ ПАРКАНИ БУЛИ ВКРИТІ КИЛИМАМИ — ТАК НА
ПОДІЛЛІ ЗУСТРІЧАЛИ НАЙДОРОЖЧИХ ЛЮДЕЙ»:
ОДИН З КОГОРТИ ПЛЕЯДІВЦІВ***Раїсі Павленко, багаторічному директору
Національної наукової медичної бібліотеки
України, з подякою за співпрацю*

Ця наукова розвідка виконана в межах проектів, які фінансуються за рахунок коштів бюджетної програми «Підтримка розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень» (КПКВК 6541230).

У спекотному липні 1980 року Москва прощалася з поетом, бардом, актором Володимиром Висоцьким. Керівники держави намагалися якось замовчати цю подію, адже в столиці СРСР на той час було велелюдне святкування — відбувалися XXII Літні Олімпійські ігри, а тут цей «непотрібний похорон» крамольного Висоцького!.. Проте, незважаючи ні на що, на прощання прийшли тисячі людей. Але ми сьогодні не про Москву й не про Висоцького. А про зловісну тенденцію, яка впродовж віків панувала в Російській імперії і яку «гідно» продовжили в СРСР та сучасній нам Росії.

Згадаймо, наприклад, похорон Шевченка й подальше перепоховання поета в Україні, коли було безліч обмежень і заборон, які правдами й неправдами долали українці. Ми добре знаємо, що Т. Г. Шевченко помер і був похований у Петербурзі, проте пізніше українці вирішили виконати заповіт поета і перепоховати його в Україні. Після відспівування небіжчика в церкві Різдва Христового на київському Подолі та в Успенському соборі в Каневі

труну винесли, поставили на козацький віз, накрили червоною китайкою, а замість волів, як і в Києві, впряглися люди¹. Спершу це були чоловіки: «Однак за давнім українським звичаєм парубка повинні проводити в останню путь дівчата. Не відступили від цього звичаю і місцеві красуні. У барвистому національному вбранні вони незабаром оточили козацький віз з Шевченковою домовиною» [9, с. 81]. Далі цитуються спогади Честахівського²: «[...] всі дівочки, як квіточки, а дівчата, як маківки, облавили густою батовою й везуть віз Тарасів; а жіночки позад воза допомагають, [...]». «Шлях траурної процесії через весняну повінь пролягав не понад Дніпром, а горами та лісом. Дорога була неблизькою — понад десять верст потрібно було подолати до Чернечої гори [9, с. 81]. «За ритуалом українського похорону, виряджаючи небіжчика в останню путь, хтось обов'язково тужить. Під час похорону Тараса Шевченка плакальницею була жінка з найближчого до Канева села Пекарів Якилина Кравцова» [9, с. 81]. Докладніше про цей похорон можемо прочитати у фундаментальній книзі Зінаїди Тарахан-Берези «Святиня» [9]. Навіть по смерті Тараса Шевченка були постійні обмеження на вшанування, а могилу в Каневі охороняли жандарми. І деякі юні плеядівці (члени літературного гуртка «Плеяда», який об'єднався навколо Лесі Українки. Більш широко про цей гурток у моїй статті «Українська Плеяда — найкраща, найталановитіша дитина Старої (Київської) Громади» [1]) мріяли про те, що поїдуть у Канів і поскидають тих жандармів у Дніпро [8, с. 807].

Не менш промовистим був і похорон восени 1912 р. одного з духовних батьків «Плеяди», композитора, батька української національної музики Миколи Лисенка. В організації похорону взяли активну участь учні і друзі Миколи Лисенка Кошиць, Стеценко, Яциневич та інші. Усі вони зішлися в будинку Лисенка,

¹ У Києві віз із тілом Т. Г. Шевченка супроводжували, зокрема, Микола Лисенко, Михайло Старицький, Тадей Рильський, Петро Косач.

² Честахівський Григорій (1820-1893) — український маляр, приятель Т. Г. Шевченка, автор спогадів про нього.

готуючи це трагічне вшанування, співали. У той день хористи з хорів, якими вони керували, вбралися не в українські вишиванки, а в темні підрясники. Відспівування відбулося в новозбудованому Володимирському соборі, там хор студентів Київського університету виконав поминальну літію Якова Яциневича. Тоді в похороні взяло участь 7 чи й 8 хорів, близько двох тисяч чоловік. Процесія йшла вулицями Києва, але в якийсь момент з верхніх вікон Троїцького народного дому (нині Київський національний академічний театр оперети) вирвався могутній шквал музики — звучав марш до драми Людмили Старицької-Черняхівської «Гетьман Дорошенко» у виконанні духової групи оркестру — сцена прощання гетьмана з клейнодами. На закиди поліції Микола Садовський (відповідав за музичну частину похорону і йшов у колоні за труною) апелював, що це сталося випадково, адже йшла репетиція майбутнього спектаклю. Процесія рушила далі, у тисячі голосів звучав піснеспів «Святий Боже, святий кріпкий, святий безсмертний, помилуй нас!». На кладовищі ж прозвучала «Вічная пам'ять». Усього в процесії взяло участь близько ста тисяч чоловік, багато хто спостерігав за дійством з дахів будинків. Це безмежно розлютило владу. Почалися труси у київських домівках. Насамперед вилучалися і знищувалися фото та відеозаписи похорону Лисенка (консультації музикознавця, багаторічного науковця київського музею Миколи Лисенка Ірини Щербанюк).

Навчена досвідом попереднього похорону, улітку 1913 р. на прощанні з Ларисою Косач-Квіткою (Лесею Українкою) імперська влада стала більш обачною: заборонила будь-які виступи, музику, співи. Навіть труну нести на руках заборонялося — везли на катафалку. Квіти не можна було тримати — за труною рухалося два великі вози з букетами й вінками, з яких обрізалися будь-які «крамольні» написи. За звичаєм того часу про маршрут процесії було оголошено заздалегідь. Проте поліція в якийсь момент змінила його, тому багато людей не змогли взяти участі у вшануванні письменниці. Уже на Байковому кладовищі спершу до могили

допустили тільки найближчих родичів. Труну несли жінки. Навіть, за деякими свідченнями, і чоловіка письменниці в перший момент не хотіли пускати — якимсь підозрілим він їм здався. Але люди до кладовища все прибували і прибували, потихеньку розходячись між могилами, на пагорбах навколо. І враз над кладовищем полетіло «Вічная пам'ять». Люди стояли в скорботі й співали. Співали довго. Десь з годину. І ніякі заборони не могли їм завадити збити те, що вони задумали.

Подібним у 1989 р. стало перепоховання Василя Стуса, Юрія Литвина й Олекси Тихого, яке зібрало таку ж кількість учасників, як похорон Миколи Лисенка в 1912 р. І подібних прикладів може бути багато. Але сьогодні я згадаю ще один важливий похорон, який відбувся 1929 року. Можна було б чекати, що радянська влада зробить його помпезним, буде багато славослів'я, квітів і вінків, могила в центрі Байкового кладовища в Києві. Проте все сталося зовсім по-іншому — чоловік заповів поховати себе в рідному селі на Поділлі поруч із коханою дружиною. І той похорон багато в чому можна було б порівняти із похороном Тараса Шевченка, адже немало важливих деталей, засвідчених сучасниками, надзвичайно подібні: «Всю ночь, пока поезд шел до станции Вапнярки, а потом до Крыжополя, тысячи опечаленных людей встречали его с венками и факелами, жалобно салютовали заводские гудки и встречные паровозы [...]. Когда на станции Крыжополь гроб вынесли из вагона, многотысячная толпа в едином порыве опустилась на колени — народ прощался с «чеботарским академиком», «большим фершалом», «батькой Данилой», учителем, другом, целителем» [7, с. 268]. Траурний кортеж простягся на декілька кілометрів, із трьох десятків навколишніх сіл люди принесли свої прапори. Дівчата йшли з букетами хризантем — улюблених квітів Данила Кириловича, лафет із труною рухала шістка коней, а за давньою чоботарською традицією всі паркани у рідному селі академіка були вкриті килимами — так на Поділлі зустрічали найдорожчих людей [7, с. 268]. Ці свідчення про похорон читаємо у документальній

книзі журналістки Ніни Піцик «Даниил Кириллович Заболотный: 1866-1929» [7].

Отож йдеться про видатного українського мікробіолога й епідеміолога, засновника міжнародного товариства мікробіологів, академіка АН СРСР (з 1929 року), академіка АН УРСР (з 1922 року), президента Академії наук України (1928-1929 рр.) Данила Заболотного. Але, якщо він так відважно й самовіддано працював на радянську владу, то чим тоді пояснити «надприхильне» ставлення влади до його творчої спадщини: перед смертю вченого доглядала прийомна донька Федора Ярошенко з села Китайгорода, яка завдяки своєму прийомному батькові одержала вищу освіту. На його прохання вона 1929 року хворому читала його щоденник, що мав назву «По світах і людях», а той коментував висвітлені в ньому події. Після смерті Д. К. Заболотного рішенням НКВС цей щоденник було вилучено й спалено, як такий, що містив контрреволюційні висловлювання й мав буржуазно-націоналістичний зміст. Отже, вороги українського народу знищили думки й душу великого вченого, палкого патріота України. Про це більш докладно в спогадах-свідченнях професора Віталія Западнюка [2; 3], які ширше цитуватимуться нижче.

Ті, хто знав Данила Заболотного в дитинстві, запам'ятали його, обкладеного зусібч книжками і гербаріями, а однокласники за те, що він так любив живу природу, називали його «жабеням» [7, с. 26]. Вже у шостому класі Данило Кирилович підпрацьовує репетиторством, що викликало непідробний захват працелюбством учня у професора Гращенкова [7, с. 27]. Народився Данило Кирилович Заболотний 16 (28) грудня 1866 року³ в селі Чоботарка Подільської губернії (тепер село Заболотне Крижопільського району Вінницької області). Помер 15 грудня 1929 року в Києві, похований у рідному селі. 1891 року закінчив фізико-математичний факультет Новоросійського університету в Одесі та в 1894-му — медичний факультет Київського університету (вступив на третій

³ У монографії Ніни Піцик

курс). У 1889-1891 роках працював на заснованій І. І. Мечниковим Одеській бактеріологічній станції. Тут ним були здійснені перші наукові дослідження (вивчення мікробів снігу, розробка питання імунізації ховрахів проти холери і т. ін.). Працював він також ректором Одеської медичної академії, у якій він заснував першу у світі кафедру епідеміології та очолив комісію вивчення висипного тифу.

У 1894-1895 роках працював лікарем на Поділлі; у 1895-1897 — у Київському військовому госпіталі; з 1898 року став професором Жіночого медичного інституту в Петербурзі, де створена українцем Заболотним кафедра бактеріології була першою такою кафедрою в Російській імперії. Тоді ж учений був запрошений Іллею Мечниковим у Пастерівський інститут у Парижі і навіть був нагороджений за видатні наукові дослідження французьким орденом Почесного легіону. До речі, саме Ілля Мечников став другом нареченого при його офіційному одруженні з Людмилою Радецькою (1878-1918), яка заради коханого, що був за тодішніми нормами нерівнею їй (Радецькі — за одними даними, міщани з Тирасполя [7, с. 59], за іншими — заможні аристократи, батько навіть був «превосходительством» [5, с. 13-14]), дівчина ризикнула порвати із власною родиною. Батьки з прокляттями відмовилися від доньки, а нелюбий зять до останніх своїх днів відсилав грошові перекази сім'ї дружини. Людмила ж завжди захоплено називала його «Мой доблестный Даня». Ми не знаємо поки що, чи ці слова вимовлялися українською чи російською, бо наведені вони в російськомовному виданні [7, с. 60].

Наукові праці й практичну діяльність присвятив здебільшого інфекційним хворобам — чумі, холері, віспі, сифілісу. Боровся також із малярією, дифтерією. Постійно працював над виготовленням протичумних вакцин і сироваток, вивчав збудників хвороби в живій природі. Докторську дисертацію, захищену 1909 року, Заболотний присвятив проблемі сифілісу.

У 1914-1928 рр. Заболотний уже був професором Військово-медичної академії в Ленінграді (Петербурзі), створивши там спеціальну кафедру та науковий центр — Інститут профілактичних наук, справедливо вважаючи, що тільки серйозна профілактика тяжких захворювань може запобігти катастрофам епідемій. У 1919-1923 роках — ректором Одеського медичного інституту, де в 1920 р. Д. К. Заболотний організував першу у світі кафедру епідеміології. Тоді ж (1921 року) в Одесі стараннями Заболотного був відкритий Будинок санітарної освіти [5, с. 190, 236]. 1929 року Данило Кирилович став засновником і директором Інституту мікробіології Академії наук України в Києві, який тепер носить його ім'я. Учений також став ініціатором створення медичного інституту в Вінниці.

У листі Лесі Українки до брата Михайла від 26-28 листопада (8-10 грудня) 1889 р. був згаданий і Данило Заболотний, якого поетеса намагалася долучити до роботи в гуртку «Плеяда»: «Ти писав, щоб пошукать у Одесі кого, але ж ти сам там був і знаєш, як там стоїть справа: взагалі там ніхто нічого не пише, між студентами я знаю тільки одного, подолянина Лосятинського⁴, що міг би перекладать з руського, польського і з німецького. Сему паничеві я можу через Маргариту⁵ переказать про наше видання і попросить перекласти що-небудь з того, що ви позначите; сподіваюсь, що він не одмовлятиметься. Есть там іще один панич, Заболотний, він пише українські вірші, але їх я не читала, попрошу Маргаріти вислать де що з ёго віршів, а далі «ще побачим, як там буде!» [6, с. 75-76]. Данило Заболотний був активним учасником гуртка «Молода громада», який був своєю філією київської «Плеяди». Про одеську «Молоду громаду» та тамтешне

⁴ Докладніше про М. Н. Лосятинського в публікації Г. Д. Зленка «Про оточення Лесі Українки в Одесі» [4, с. 65-66]

⁵ Комарова (в одруженні Сидоренко) Маргарита Михайлівна (1870-1929), Гретхен — дочка відомого українського бібліографа, критика й фольклориста М. Ф. Комарова (1844-1913), близька подруга Лесі Українки. Навколо неї об'єднувалася одеська «Молода громада».

оточення Лесі Українки докладніше розповів знаний літературознавець і бібліограф Григорій Зленко, зокрема у своїй статті «Про оточення Лесі Українки в Одесі» [4]. Далі наведу приклад тексту Д. К. Заболотного, який міг бути відомим Лесі Українці:

*А в муці за правду та в думі
Повніше я щастя знайду,
Як виллю ті муки у пісню,
Боротись за волю піду [3].*

Його власні вірші часом далекі від повної досконалості, але за настроєм, за ідеями були безмірно щирими й по-справжньому чуттєвими. Вони немов проростають з поезій Тараса Шевченка, ще і ще раз потверджуючи джерела народження цього українського генія, який свою гуманну, глибинно гуманітарну місію в житті почав ще дитиною від Шевченкового «Кобзаря», пронісши цю любов, цей подвижницький приклад через усе своє подальше життя. Адже автор щедро насичував свої вірші не тільки й не стільки літературною досконалістю, як дерзновенністю власного життєвого подвигу. Тому навіть такі, здавалося б, «занудні», завідомо непоетичні брошури Заболотного, як «Листи до селян про здоров'я» або «Сипний тиф», усе одно були просякнуті болючою любов'ю людини, яка не побоялася віддати себе цій не дуже вдячній і занадто небезпечній галузі.

У родині ніколи не було грошей, адже, одержавши часом цілком пристойну зарплату, Данило Кирилович брав аркуш паперу й розписував майбутні видатки, на які зазвичай аж ніяк не вистачало одержаних коштів. Тому цей учений світового рівня ходив у дуже скромному одязі, дуже ощадливо, аскетично харчувався, і так часто не мав навіть якихось копійок на проїзд у трамваї. Багато земляків-чоботарців учив на власний кошт, зокрема в Крондштадському фельдшерському училищі, у медичних та інших інститутах.

Звичайно ж, був вибір у Заболотного й тоді, коли він вирішував, чи робити на собі смертельно небезпечний експеримент по самозараженню [5, с. 51-52; 7, с. 52-55], чи рятувати ту дитину,

від якої й сам заразився дифтерією [7, с. 67], чи боротися з епідеміями холери й тифу в революційному Петербурзі [7, с. 188-193], чи повертатися в знівечену голодом, війнами й смертельними пошестями Україну [2; 3; 7, с. 195-209], щоб стати тут на чолі новоствореної Академії наук [5, с. 194, с. 204-214; 7, с. 228-243], й знову й знову боротися з найтяжчими хворобами. Адже він з родиною давно вже міг емігрувати до Лондона, Парижа або США і спокійнісінько працювати там в одній з найпрестижніших лабораторій, мати комфортне, опалюване житло, не голодувати, як це часто доводилося на Батьківщині. Може б, тоді не втратив сина й дружину, але вчений обрав собі шлях служіння Вітчизні, і родина в цьому завжди підтримувала його. Тому так самозречено, як і Тарас Шевченко, Заболотний ішов назустріч випробуванням. Саме такий життєвий вибір Заболотного був зумовлений тим, що ще в його власній родині батьками, дідами, дядьками закладалися основи працьовитого й волелюбного характеру хлопця, а гідним прикладом для нього завжди був Тарас Шевченко, що для всіх Заболотних було надзвичайно принципово.

Широко відомий дослід Д. К. Заболотного із зараження себе холерою. А дифтерією заразився від хворого, який кашлянув на лікаря при огляді. Заразився холерою в Китаї, роблячи лікувальні маніпуляції хворій жінці. Одного разу, зробивши розтин тарбаганів, у яких Заболотний з Ісаєвим встановив чуму, Данило Кирилович також заразився, уколовшись голкою шприца, яким він брав гній із чумного бубона. Знаючи про смертельну небезпеку, Заболотний почав писати прощальні листи своїм рідним і близьким. Але, на щастя, завдяки введенню йому протичумної сироватки, Данило Кирилович переніс чуму, спостерігаючи на собі її перебіг як лікар і вчений.

Учений відзначався не тільки якоюсь надлюдською працездатністю, але й феноменальною пам'яттю. А у вільний від основної роботи час сконструював підводний човен і одержав авторське свідоцтво на винахід [7, с. 141]. Родина Заболотних жила надзвичайно

скромно, проте, одержавши якийсь гонорар, Данило Кирилович міг закупити для колег дві ложі в театрі [7, с. 251]. А самі Данило й Людмила так раділи колись, що спромоглися придбати корзинку для хліба [7, с. 61].

Батько вченого Кирило Заболотний був колишнім кріпаком, який знав кілька іноземних мов. Дід, волосний писар Мирон Сауляк, вславився своєю правдивістю, принциповістю, часом безкомпромісністю. Його другом і вчителем дітей був добре відомий нам з біографії Тараса Шевченка Іван Сошенко, у якого брат Іван (брав участь у протиурядовій діяльності і рано помер від туберкульозу, на який захворів у в'язниці) і сестра Южина (виключили з гімназії після арешту брата) Сауляки прожили чотири роки. Мати вченого Южина (Євгенія) Сауляк (в одруженні Заболотна) стала акушеркою, «фершалкою», як її називали в селі. Дядько-вчитель Макар Сауляк змінив хлопцеві батька по смерті Кирила Заболотного. Усіляко підтримував його в навчанні, видобував з тюрем, рятував у часи хвороб.

Завідувачем кафедрою загальної патології в часи навчання Заболотного в Київському університеті Святого Володимира був професор В. В. Підвисоцький⁶. Він став засновником відомої у світі української наукової школи видатних патологів. Його безпосередніми учнями були майбутні президенти ВУАН Д. К. Заболотний та О. О. Богомолець⁷. З 1955 по 1960 р. кафедру патологічної фізіології очолив представник наукової школи академіка О. О. Богомольця

⁶ Володимир Валеріанович Підвисоцький (1857-1913) — український патолог, ендокринолог, імунолог, доктор медицини, професор. Основоположник київської школи патологів, член-кореспондент Анатомічного товариства в Парижі (1887). Член-кореспондент Імператорської військово-медичної академії (1900), Ординарний почесний член Королівського інституту експериментальної терапії у Франкфурті-на-Майні (1911).

⁷ Олександр Олександрович Богомолець (1881-1946) — український радянський учений-патофізіолог. Основоположник української школи патологічної фізіології, ендокринології і геронтології, організатор української науки. Засновник перших у Росії й Україні науково-дослідних закладів медичного профілю.

М. М. Сиротинін⁸, доктор медичних і біологічних наук, академік АМН СРСР, член-кор. АН УРСР, який гідно продовжив наукову традицію Богомольця і Заболотного. Наукова школа Сиротиніна — прямий нащадок київської наукової школи, започаткованої колись професором Підвисоцьким, а М. М. Сиротинін разом із співробітниками та студентами-гуртківцями, багато з яких стали згодом відомими вченими, продовжив цю справу. Серед них і майбутній головний лікар Приельбруської наукової станції, мій земляк-бучанець Павло Васильович Білошицький (1937-2022) — видатний український учений-патофізіолог і математик, який довгий час керував названою станцією, готував космонавтів до міжпланетних мандрів і навіть, як лікар, мав здійснити космічний польот на Місяць, проводив різноманітні дослідження, зокрема проблем гіпоксії за умов високогір'я. Такі дослідження багато десятиріч проводилися на Медико-Біологічній станції АН України в Приельбруссі (нині — територія РФСР).

Д. К. Заболотний мріяв про створення «Вільної асоціації позитивних наук», до якої б приєдналися наукові сили для поширення наукових знань у народні маси. Багато хто називав його батьком. Це і численні студенти, і молодші співробітники в інститутах і наукових лабораторіях, де він працював. Це і селяни-земляки з рідної Чоботарки, які не виводились у його хаті, не даючи йому відпочинку ні на хвилину, адже скільки б він не перебував у селі, стільки до його хати стояла черга — хворих і здорових, яким потрібна була його допомога, порада, матеріальна і моральна підтримка. Батьком могли називати його й ті санітарки і медсестри чи солдати на фронтах Першої світової, щирим, відкритим спілкуванням з якими шокував він колег, які суворо сповідували службову й станову субординацію, коли, наприклад, дозволив простому солдатові зайти до їдальні й купити собі бутерброд. А в цей час

⁸ Микола Миколайович Сиротинін (1896-1977) — лікар-науковець, патофізіолог, член-кореспондент АН УРСР (з 1939), дійсний член Академії медичних наук СРСР (з 1957). Учні Миколи Сиротиніна — доктори та кандидати медичних наук, серед яких Павло Білошицький, Олександра Івашкевич, Ася Колчинська, Віталій Антоненко та інші.

там обідали офіцери. Був скандал. Якийсь генерал почав сварити і виганяти з приміщення того солдата-винуватця і вияснити, хто ж дозволив?! Дозволити ж мав право тільки вищестоячий офіцер. Дозвіл дав учений зі світовим іменем у генеральському мундирі, але без ніяких начальственних амбіцій, син українського селянина і фронтовий лікар Заболотний.

Навесні 1919 року Д. К. Заболотний повернувся на рідне Поділля, де став (від лютого по липень 1919-го) завідувачем Ольгопільського повітового наркомату охорони здоров'я та освіти. Заступником Заболотного в наркоматі став Гнат Павлович Западнюк⁹. Пізніше його син Віталій¹⁰ опублікує родинні спогади-свідчення про ті далекі роки й співпрацю Западнюка-старшого із Заболотним: «Заболотний усе життя тримав міцний зв'язок із родичами та рідною Чоботаркою, любив мову батьків, культуру й звичай свого народу. Батько мій [Гнат Западнюк — А. Д.] писав вірші й показував їх Данилові Кириловичу. Виявилось, що й професор віршує для душі. Батько й надрукував кілька його віршів у повітовій газеті, яку редагував. Коли ж мій батько занедужав на тиф, Заболотний опікувався його здоров'ям і розповідав йому про свої мандри по світу» [3]. Незалежно від того, яка надворі погода, а в державі влада, система охорони здоров'я громадян має працювати безвідмовно. Саме такого принципу додержувався Заболотний.

Йому було притаманне надзвичайно загострене почуття справедливості, тому навіть у часи найбільших своїх перспектив, найвищого розквіту його наукової кар'єри він усе одно був певним чином в опозиції до влади, коли поплатився тими ж тюремними ув'язненнями, відрахуванням з Новоросійського (Одеського)

⁹ Гнат Павлович Западнюк (1895-1979) — український учений, вояк Армії УНР, ректор Львівського сільськогосподарського інституту, колега і приятель Д. К. Заболотного.

¹⁰ Віталій Гнатович Западнюк (1926-1998) — український фармаколог та публіцист, доктор медичних наук (1967), професор (1972), лауреат Державної премії УРСР (1989).

університету саме напередодні одержання диплома. А причиною цього був надзвичайно революційний вчинок Заболотного — те, що він беззастережно виступив проти несправедливого виключення окремих студентів з університету. Добре розуміючи те, що в разі свого чергового арешту передусім постраждає діло, якому він самовіддано служить усе життя, і, можливо, нікому буде допомагати в боротьбі з епідемією тифу в революційному Петербурзі-Петрограді, він продовжував уперто ходити по жалю леза. Так само закликаний смертю коханої дружини на рідну Україну, і знову-таки, незважаючи на владу чи безвладдя, він почав рятувати земляків від безлічі хвороб і пошестей, які лютували тоді на його малій батьківщині. Показовий у цьому контексті випадок, описаний Віталієм Западнюком зі спогадів батька та інших земляків-подолян: «Згадував батько й про відомий факт побиття в Ольгополі проф. Д. К. Заболотного партизанами («бандитами») отамана Заболотного, загін якого наводив страх на більшовиків та комісарів Ольгопільщини. Коли представники радянської влади у паніці залишили місто Ольгопіль, Д. К. Заболотний нікуди не поїхав і не ховався, а працював у своєму кабінеті. Отаман Заболотний, захопивши Ольгопіль, зайшов у кабінет професора Заболотного й сам на сам був понад годину. Ніхто не знав, про що вони так довго говорили. Отаман був не однофамілець, як писала більшовицька преса, а досить близький родич Данила Кириловича. Професор сам попросив отамана Заболотного, аби його прилюдно ударили кілька разів шомполом, щоб чекісти не мали підстав його тероризувати за його зв'язок «із бандою отамана Заболотного». З приводу побиття професора Д. К. Заболотного комуністична преса підняла шалений пропагандистський гвалт, що «бандити» підняли руки й зганьбили славетного професора-мікробіолога за те, що він працював на радянську владу!» [3; скорочений варіант: 2, с. 115].

Данило Заболотний був людиною із надзвичайно загостреною національною складовою характеру і почуттям справедливості,

тому його навряд чи оминули б арешти у зв'язку з процесом СВУ, репресії 1934 та 1937-1938 років, за якими було засуджено немало представників його покоління, здебільшого колег, добрих знайомих, колишніх «однокашників», з якими міг ще в царські часи спробувати тюремної каші. Думається, що від знищення більшовицьким режимом його, як і Лесю Українку, зберегла хіба що передчасна смерть. А його численні закордонні наукові відрядження та чумнохолерні експедиції могли б стати «підставою» для звинувачень у шпигунстві, як це сталося з гістологом й онкологом світового рівня, плеядівцем, як і Заболотний, Олександром Черняхівським.

Через усе своє життя вчений проніс невідому любов до рідної української мови. Іноді доходило навіть до казусно-смішного: «Коли стало відомо, що на цю посаду [комісар з охорони здоров'я Ольгопільського повіту — А. Д.] займатиме всесвітньовідомий професор з Петрограда, то місцеві медики захвилювалися. Слава професора Д. К. Заболотного була добре відома колегам-ольгопільцям ще до початку світової війни, коли газети та журнали Росії, Німеччини, Англії, Франції широко висвітлювали героїчний експеримент на собі студента-медика з Київського університету св. Володимира — Данила Заболотного та його колеги Івана Савченка. Дослід цих відчайдуш увійшов до підручників з інфекційних захворювань і мікробіології всіх країн. Газети й журнали публікували також інтерв'ю проф. Заболотного про результати наукових експедицій на боротьбу зі спалахами чуми, які він очолював до Індії, Аравії, Східної Монголії, Шотландії.

Працівники повітового наркомату охорони здоров'я, готуючись до зустрічі зі знаменитим петербурзьким професором, спохватилися штудіювати й російську мову [...] Сподівалися в столичному професорові побачити зарозумілого чиновника, що був у зеніті своєї світової слави. Натомість з'явився високий сутулуватий чоловік з утомленим обличчям людини, що пережила непоправне горе. Скромно одягнений, не по-професорськи. Сивувата гостра борідка, розумні, теплі очі, лагідна, добра усмішка. Зі всіма

привітався чистою українською мовою. Виявилось — увічливий і цікавий співрозмовник. Щирий, такий близький і доступний. Від інших керівних працівників вирізнявся діловитістю, великою ерудицією. Але не вірилося, що це той самий знаменитий учений, про якого писали газети й журнали. За м'якою, лагідною вдачею професора таїлася вимогливість, акуратність, велика працездатність і принциповість. Терпіти не міг він ледарів та базік» [3].

Батьком називали його дорослі й діти, адже по смерті сина Петруся родина Заболотних дала прихисток багатьом дітям-сиротам. На родинних світлинах подружжя Заболотних зазвичай у цілому квітнику дітей. Мабуть, першим українець Заболотний усиновив хлопчика-китайця, мати якого померла від епідемії, а дитину лікареві вдалося врятувати. Подружжя Заболотних завжди оточувала така собі «невеличка сімейка»: «Различные авторы называют разное число сирот и детей бедняков — двадцать, тридцать и более, которым ученый помог утвердиться в жизни: годами одевал, обувал, кормил, учил, даже репетиторов нанимал. Наиболее способные из них с его помощью стали врачами, инженерами, архитекторами, актерами. Сколько раз, приезжая в родное село, большой ученый находил время, чтобы собрать у себя в доме местную детвору — воспитанников детского дома в соседнем селе Соколовке и молодежь. За «сладким чаем», в непринужденной беседе он вводил их в полный таинственности мир науки» [7, с. 278].

Ті, хто знав академіка Заболотного ближче, не втомлювалися дивуватися багатьом невід'ємним складовим його характеру, його щедрості й безмежній людяності: «[...] этот ученый с мировым именем знал своих чеботарцев поименно, если судьбы многих из них прошли через его сердце, если больных лечил неизменно бесплатно, да еще и лекарства для них из Питера чемоданами возил. Малолетних сирот за свой счет учил и содержал; тем, кто в студенты «вышел», из собственного заработка «стипендии» слал, учительницам дорогие подарки привозил; нуждающимся деньги без отдачи ссужал, пополнял книгами сельскую библиотеку, даже

ходатаем по земельным делам от чеботарского «общества» заделался. И всегда-то он прост, доступен. Как такого «своим человеком», «названным батшкой» не величают!» [7, с. 271].

Основні матеріали творчого архіву вченого зберігаються у фондах Національної академії наук України та в Меморіальному музеї Д. К. Заболотного в Чоботарці (Заболотному) на Вінниччині. На збережених і оприлюднених документах уже підготували свої документальні книги Василь Калита та Ніна Піцик. Зрозуміло, що на них певною мірою наклала відбиток епоха, у яку вони були написані. Тому оприлюднені в 1990-х свідчення-спогади Віталія Западнюка мають беззаперечну цінність. У цьому ж контексті останніми роками активно працює одесит Василь Лутчак. Деякі важливі документи, безперечно, були знищені за більшовицької влади, як, наприклад, уже згадуваний вище безцінний щоденник Заболотного. Але залишаються ще приватні архіви родичів і нащадків академіка та його колишніх співробітників, можливо, ще десь недостатньо оприлюднені колишні спецфонди, доступу до яких у радянський час багато дослідників не мали можливості. До речі, у 1970-х роках на Київській кіностудії ім. Олександра Довженка вирішили зробити фільм про життя та звитязну діяльність Д. К. Заболотного, сценарій написав знаний письменник Андрій М'ястківський¹¹, проте фільму так і не зняли [2, с. 118].

І якщо українці зазвичай називають Тараса Шевченка батьком нації, уже більш як півтора століття вважаючи поета найавторитетнішим серед усіх, хто будь-коли мешкав на цій землі, належав до цього народу, то Заболотному судилося стати батьком не тільки для рідного сина, але й для десятків усиновлених ним дітей, для учнів-послідовників, колег в університетах, госпіталах і лабораторіях, протиепідемічних експедиціях, а разом із академіком Володимиром Вернадським — батьком-засновником Національної академії наук України.

¹¹ М'ястківський Андрій Пилипович (1924-2003) — поет, прозаїк, земляк Д. К. Заболотного.

*Данило Заболотний
у дитинстві*

*Данило Заболотний –
студент*

*Д. Заболотний –
молодий учений*

*Заболотний
у робочому кабінеті*

Заболотний у робочому кабінеті

*Людмила
Радецька-Заболотна*

*Микола
Сиротинін*

*Павло
Білошицький*

Швидка допомога в час епідемії

Д. К. Заболотний в епідеміологічній експедиції

Д. К. Заболотний з колегами

*Данило Заболотний з синами:
ліворуг – Ян-Гуй (урятований
Заболотним у Китаї), праворуг –
Андрій, угорі – племінник Федір.*

Хата Заболотних у Чоботарці (Заболотному)

Список використаних джерел та літератури

1. Диба Алла. Українська Плеяда — найкраща, найталановитіша дитина Старої (Київської) Громади/ Алла Диба // *Леся Українка і сучасність: Збірник наукових праць. Том 4. Книга 1.* — Луцьк: Редакційно-видавничий відділ «Вежа» Волинського національного університету ім. Лесі Українки. — 2007. 555 с. С. 295-320.
2. Западнюк В. «Царить в законі розбійня»: Невідомі сторінки з життя академіка Данила Заболотного / Віталій Западнюк // *Київ, 1999.* — № 3-4. С. 114-118.
3. Западнюк Віталій. «Я свій, я рідний Україні...» // *Жива вода.* — № 12 (76). — Грудень 1997. С. 6.
4. Зленко Г. Про оточення Лесі Українки в Одесі / Г. Зленко // *Рад. літературознавство.* — 1977. — № 12. 96 с. С. 65-69.
5. Калита Василь. Данило Заболотний: Біографічна повість/ Василь Калита. — Київ: Видавництво ЦК ЛКСМУ «Молодь». — 1981. 248 с., фотоіл. — (Серія біографічних творів «Уславлені імена». Випуск 53).
6. Українка Леся. Листи: 1876-1897/Упорядкування Прокіп (Савчук) В.А, передмова Агеєвої В.П. — Київ: Комора, 2016. 512 с. — іл. — (Серія «Persona»).
7. Пицьк Нина. Даниил Кириллович Заболотный. 1866-1929./ Нина Пицьк. — Москва: Наука. — 1988. 304 с., ил. 21. — (Серія «Научно-биографическая литература»).
8. Старицька-Черняхівська Л. М. Драматичні твори. Проза. Поезія. Мемуари/ Людмила Старицька-Черняхівська; вступна стаття, упорядкування та примітки Ю. М. Хорунжого. — Київ: Наукова думка. — 2000. 848 с.
9. Тарахан-Береза Зінаїда. Тарас Шевченко, Святиня і сучасна Україна [Текст] / Зінаїда Тарахан-Береза. — Київ: Видавничий центр «Просвіта», 2001. 24 с.: іл.

Науковий збірник матеріалів

Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції

«Утвердження української національної ідеї у творчості і громадсько-політичній діяльності Лесі Українки, Олени Пчілки, Михайла Драгоманова та інших видатних особистостей України на теренах Волині-Полісся»

Коректор: *Ірина Рожок*

Дизайн та верстка: *Андрій Величук*

Підписано до друку 22.11.2023.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк цифровий.
Друк. арк. 16. Умов. друк. арк. 14,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 6033/1.

Віддруковано з оригіналів замовника.
ФОП Корзун Д.Ю.

Видавець ТОВ «ТВОРИ».
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 6188 від 18.05.2018 р.
21034, м. Вінниця, вул. Немирівське шосе, 62 а.
Тел.: 0 (800) 33-00-90, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852, (098) 46-98-043.
e-mail: info@tvoru.com.ua
<http://www.tvoru.com.ua>